

different types of lawyers (advocates), which give help to it (consultative help, representative office of interests, development of line of behavior, instantaneous protecting from influence of law enforcement authorities and others like that), corruption employees of law-enforcement and state structures. On implementation of the tasks delegated by the state on the fight against economic criminality subdivisions of Government service on a fight against economic criminality carrying on operatively search activity from an exposure and documenting of primary operative information which testifies to the possible presence of illegal activity in different industries of economy of the country. Everyday operative activity of subdivisions of Government service on a fight against economic criminality comes across the different forms of counteraction from the side of the organized crime. It's noticed that in order to increase the effectiveness in operatively search activity of subdivisions it is necessary to know clearly the contents, forms and methods of counteraction of the organized criminal forming to operatively search activity that tends directly to search operative information indicating illegal activity or presence of crimes.

Key words: *operatively search activity, counteraction, the criminal forming, illegal activity.*

Стаття надійшла 31 січня 2014 р.

УДК 343.1(477)

В. А. Некрасов

ФОРМУВАННЯ НОВОЇ ПАРАДИГМИ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ОСНОВІ СТРАТЕГІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ

Визначено нову парадигму оперативно-розшукової діяльності з урахуванням сучасної стратегії забезпечення економічної безпеки країни. Установлено фактори, що обумовлюють необхідність зміни оперативно-розшукової парадигми та етапи формування оперативно-розшукової діяльності як нового наукового напрямку. Обґрунтовано позицію, що парадигма оперативно-розшукової діяльності повинна бути чітко пов'язана з парадигмою національної безпеки й стати ключовою ланкою в межах переходу від стратегії протидії злочинності до стратегії її контролю.

Ключові слова: *оперативно-розшукова парадигма, економічна безпека, стратегія протидії злочинності, контроль за злочинністю.*

Постановка проблеми. Парадигма (дав.-гр. παράδειγμα, *paradeigma* – приклад, зразок) – багатозначний термін, який залежно від кон-

тексту може означати: у сучасній філософії науки – система теоретичних, методологічних і аксіологічних установок, які є зразком розв'язування наукових завдань і які поділяють усі члени наукового співтовариства; система форм, уявлень і цінностей одного поняття, які відображають його видозміну, історичний шлях, заради досягнення ідеального поняття.

Термін «парадигма» у філософію науки уперше впровадив позитивіст Густав Бергман, однак справжній пріоритет у його використанні і поширенні належить Томасу С. Куну. У книзі «Структура наукових революцій» (1962) [1] Т. С. Кун зазначає про можливість виокремлення двох основних аспектів парадигми: епістемічного й соціального. У епістемічному розумінні парадигма – це сукупність фундаментальних знань, цінностей, переконань і технічних прийомів, що є зразком наукової діяльності. У соціальному – парадигма характеризується через конкретне наукове співтовариство, цілісність і межі якого вона визначає.

Парадигма, на думку Т. С. Куна, пов'язана з періодами науки, у межах яких вони виконують проєктивно-програмувальну і селективно-заборонну функції. Зміну парадигми здійснюють за допомогою наукових революцій, що пов'язано зі своєрідним гештальт-зміщенням уваги наукового співтовариства на нову систему світогляду й цінностей.

Стан дослідження. Останніми роками тим чи іншим галузевим проблемам протидії злочинам у сфері господарської діяльності або окремим їх напрямам були присвячені роботи К. В. Антонова, Л. І. Аркуші, А. Ф. Волобуєва, В. І. Василичука, Н. О. Гуторової, О. Ф. Долженкова, В. П. Захарова, В. В. Коваленко, О. Е. Користіна, В. В. Лисенко, Г. А. Матусовського, В. Л. Ортинського, В. М. Поповича, Б. Г. Розовського, Є. Л. Стрельцова, С. С. Чернявського, М. І. Хавронюка, В. В. Шендрика, В. Ю. Шепітка, П. В. Цимбала та ін.

Зважаючи на ключові засади сучасних наукових поглядів, які були висвітлені зазначеними науковцями і за допомогою яких було сформовано структуру наукових конструкцій, розглянемо можливі шляхи розв'язання проблем теорії оперативно-розшукової діяльності у контексті досліджуваної проблематики. Звертаючи увагу на генезу оперативно-розшукової діяльності як науки, галузі знань різновиду правоохоронної діяльності, можемо говорити про розшукову парадигму, що була сформована в царській Росії (до складу якої входила також Україна), про оперативно-розшукову парадигму радянського періоду (стосовно органів внутрішніх справ) та нову парадигму.

Сформована в радянській період парадигма оперативно-розшукової діяльності розглядалася як другорядна, спеціальна діяльність,

урегульована на рівні наказів і інструкцій, покликана обслуговувати кримінально-процесуальну діяльність й безпосередньо не пов'язану з державною безпекою [2].

Але перехід до нової державності потребував не догматичного, а наукового підходу до безпеки країни. Це виявилось у виникненні таких категорій, як «національна» й «економічна безпека», у легітимізації оперативно-розшукової діяльності та у контексті сучасного розуміння кримінальної юстиції, поєднанні ключових положень кримінально-процесуальної науки та теорії оперативно-розшукової діяльності¹.

Тепер, на думку О. Є. Шарихіна [3], важливі не тільки вдосконалення процедурної її складової з визначенням законодавчих приписів щодо правового регулювання, а й побудова її нової концептуальної моделі на принципах правової держави, що необхідно для адекватної боротьби з організованою злочинністю, зокрема у сфері економіки. Це дозволить вчасно вносити системні зміни й доповнення не тільки в законодавчі акти, але й у систему підготовки кадрів для правоохоронних органів, включаючи проведення оптимізації системи правоохоронних органів України.

Практика закордонних країн свідчить, що оперативно-розшукові прийоми й методи застосовуються і для одержання інформації про кримінальне середовище з метою вжиття превентивних заходів, і для проведення прихованого розслідування для одержання доказів злочинної діяльності, пошуку свідків у справі, розшуку майна, одержаного злочинним шляхом, і вироблення ефективного механізму протидії легалізації (відмиванню) злочинних доходів, забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства тощо [2].

Фактично вирішено питання у межах угод і договорів про міжнародне співробітництво в боротьбі із транснаціональною організованою злочинністю, де оперативно-розшукові заходи (контрольоване постачання, електронне спостереження, інші форми спостереження, а також агентурні операції) розглядаються як *спеціальні методи розслідування*. Про це свідчить прогресивне, на наш погляд, упорядкування нового Кримінального процесуального кодексу України (2012 р.), глава 21 якого визначає негласні слідчі (розшукові) дії.

Це дозволяє стверджувати, що оперативно-розшукова діяльність має універсальні засоби для проведення *прихованого, спеціального*

---

¹ Прийняття у березні 2012 року нового Кримінального процесуального кодексу України.

розслідування, які можуть бути використані на національному і міжнародному рівнях.

Отож, необхідність зміни оперативно-розшукової парадигми обумовлена:

- моделлю державного устрою;
- моделлю правової системи;
- характером загроз у сфері економіки;
- рівнем наукових розробок у сфері національної безпеки, кримінального процесу, криміналістики й оперативно-розшукової діяльності тощо.

Відтак особливої значущості набуває комплексне дослідження теоретико-правових проблем національної й економічної безпеки через призму загроз, *де оперативно-розшукова діяльність виступає універсальним інструментом вирішення низки взаємозалежних завдань, спрямованих на одержання інформації про реальну й потенційну загрози, виявлення уразливих місць цієї загрози й вживання необхідних заходів для реагування.*

Виклад основних положень. Досвід країн із розвиненими правовими системами засвідчує, що оперативно-розшукова діяльність успішно використовується як потужна зброя із запобігання й боротьби з різними проявами злочинної діяльності, включаючи корупцію й організовану злочинність, а її технологія й рівень правового регулювання ґрунтуються на системно-правовому підході, що відображається у межах певної наукової парадигми адекватної моделі державного устрою.

Водночас без належного реагування організована злочинність і корупція розпочали контролювати важливі об'єкти й деякі сектори економіки. Це призвело до того, що окремі галузі фактично повністю контролюються кримінальними структурами, впливаючи на зміцнення тіньового сектора економіки й не дозволяючи формувати систему економічної безпеки країни. Однією з найнебезпечніших тенденцій є політизація злочинних співтовариств, а також зростання корупції в органах державної влади й управління [4].

Держава намагалася змінити ситуацію переходом до активної діяльності у сфері законотворчості, легалізувавши оперативно-розшукову діяльність і збільшивши кількість правоохоронних відомств, які одержали право на її проведення, принципово змінивши модель кримінального провадження у злочинах, здійснивши кодифікацію податкового законодавства з визначенням повноважень одного з правоохо-

ронних органів податкової міліції, до компетенції якої входить викриття технологій та схем руху тіньових потоків та ін.

Після легалізації оперативно-розшукової діяльності на рівні закону в науковій площині окреслився перехід від удосконалювання технології оперативно-розшукової діяльності як оперативного мистецтва, що було характерно для радянського періоду, до підвищення рівня ефективності її організаційної складової та законодавчого регулювання. Це відображено в тематиці дисертаційних робіт [5], й на рівні прийняття у 1992 р. Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Цей процес удосконалювання законодавчого регулювання триває. Але радикально це не змінює ситуацію у боротьбі зі злочинністю, адже продовжує діяти стара радянська оперативно-розшукова парадигма.

Крім того, була розпочата спроба боротися з організованою злочинністю за допомогою указів і програм, спрямованих на посилення боротьби зі злочинністю. Це також не дало очікуваного результату в сфері боротьби зі злочинністю, включаючи й боротьбу з організованою економічною злочинністю, тому що основний наголос був зроблений на тактичний рівень удосконалювання оперативно-розшукової діяльності й на угоди між правоохоронними органами й контролюючими структурами з питань забезпечення економічної безпеки, без зміни якісних характеристик діяльності правоохоронних структур.

Надалі спостерігається перехід на концептуальний рівень реалізації оперативно-розшукової діяльності стосовно боротьби з організованою злочинністю й корупцією. Це відображається в Законі України «Про основи національної безпеки України» (2003 р.) (ст. 10) [6], де передбачалося активно використовувати методи оперативно-розшукової діяльності для спільного вжиття планових та оперативних заходів у межах міжнародних організацій та договорів у галузі безпеки. Удосконалювання правового регулювання оперативно-розшукової діяльності ґрунтувалося на досягнутих результатах розвитку теорії оперативно-розшукової діяльності. Однак в інших нормативних актах, виданих згодом, зокрема в Указі Президента України «Про Стратегію національної безпеки України» від 12 лютого 2007 р., про це не згадується.

У новому науковому напрямі прийнято вирізняти стадії (етапи). *Перша* – це період «основоположення», до його початку можна віднести появи перших праць, присвячених предмету, що ще не стосується жодної з галузей знань.

На другому – триває процес становлення нової сфери знань, що привертає до себе увагу дедалі більшої кількості фахівців високої квалі-

фікації. У цей період оперативно-розшукова діяльність і її теорія розглядаються ще не тільки як самостійний напрям, але як частина науки криміналістики. Це період 80-х років ХХ ст., коли теорія оперативно-розшукової діяльності розглядається як частина предмета криміналістики.

Третій етап – «інституалізації» організаційного оформлення, визнання масових розробок у новій сфері. Для теорії оперативно-розшукової діяльності одним із ознак настання цього етапу є прийняття Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» 1992 р. Розробку нових ідей здійснюють наукові школи, організуються конференції й симпозиуми, формуються відповідні кафедри у вишах. Іншими словами, у структурі науки виникає новий соціально-професійний інститут з атрибутами наукового напрямку. Фактично теорія оперативно-розшукової діяльності в цей час перебуває на цьому рубежі [2].

Нові підходи до викладання правових основ оперативно-розшукової діяльності обумовили виокремлення складів оперативно-розшукових заходів (їх юридично значущого змісту). Засновником нового напрямку став А. Ю. Шумілов [7], надалі на сторінках низки наукових видань розгорнулася полеміка з приводу допустимості та доцільності виокремлення складів оперативно-розшукових заходів [8]. Це найперше було обумовлено тим, що законодавець визначив відомості про організацію й тактику оперативно-розшукової діяльності як ті, що входять до державної таємниці.

Оперативно-розшукова діяльність стає легітимним явищем. Сучасна парадигма оперативно-розшукової діяльності містить елементи теоретичних розробок розшукової діяльності царського, радянського періодів і правової держави. У результаті в цей час спостерігаємо конкуренцію поглядів, що виявляється не тільки в межах наукових дискусій, але й у рамках проєктів законодавчих актів¹.

Як ми зазначали, теорія оперативно-розшукової діяльності поліцейської держави була обумовлена необхідністю домінанти політичного розшуку, а ця діяльність розглядалася як функція органу дізнання, яким виступала поліція в цілому. У межах радянської держави розпочали формуватися дві відомчі школи оперативно-розшукової діяльності: перша була представлена представниками органів служби безпеки, де під оперативно-розшуковою малася на увазі контррозвідувальна діяльність, що розширено тлумачилася, і другою була школа органів

---

¹ Щодо проєкту Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 16.07.2009 р.; автори В. Д. Швець та Г. Г. Москаль.

внутрішніх справ, де оперативно-розшукова діяльність розглядалася як прихований метод боротьби із загальнокримінальною злочинністю. Третю школу організували представники криміналістичної науки. Тут оперативно-розшукова діяльність розглядалася як спосіб розкриття й розслідування злочинів прихованими методами.

У науковому аспекті можна виокремити кілька напрямів у дослідженні теорії оперативно-розшукової діяльності, а також її пізнання з позицій різних наук [9]¹.

Так, представники першого напрямку (радянські російські науковці Д. В. Гребельський, Г. К. Синілов, К. К. Горяїнов, Ю. Ф. Кваша, І. О. Клімов, К. В. Сурков, О. О. Чувілев і вітчизняні І. П. Козаченко [10] та ін.) розглядають оперативно-розшукову діяльність як частину державно-правових заходів боротьби зі злочинністю, включаючи й боротьбу з організованою й економічною злочинністю. Вони вирізняють в оперативно-розшуковій діяльності методи наукового дослідження й практичної діяльності, розглядаючи оперативно-розшукову діяльність як функцію органів кримінальної юстиції².

У межах парадигми оперативно-розшукової діяльності А. Ф. Возний [11], В. А. Лукашов [12], В. А. Яценко [13], М. П. Водько [14], О. Ф. Долженков, О. П. Снігерьев, В. Л. Ортинський і низка інших учених сформулювали концепцію предмета теорії оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ.

У 80-і рр. різні точки зору щодо предмета теорії оперативно-розшукової діяльності висвітлюються в такому формулюванні: оперативно-розшукова діяльність – це система розвідувальних (пошукових) заходів, здійснюваних міліцією відповідно до вимог закону для запобігання й розкриття злочинів.

Після проголошення незалежності українська оперативно-розшукова наука розпочала самостійно формувати власні підходи щодо розуміння її місця в системі протидії злочинності. Для цього періоду характерний вплив російської школи на усі процеси, що відбува-

---

¹ Одну з перших спроб здійснити системне дослідження наукових напрямів і шкід в оперативно-розшуковій діяльності зробив О. Ю. Шумілов.

² Зокрема, Г. К. Синілов ще у 1982 р. у докторській роботі «Правові та тактичні основи оперативно-розшукової діяльності радянської міліції» сформулював думку, що оперативно-розшукова діяльність є необхідним інструментом боротьби з організованою та економічною злочинністю. Він наголошував, що за проведення цієї діяльності формуються специфічні відносини, які потребують правового регулювання.

лися у цьому напрямі. Незважаючи на те, що в країні здійснювалися дисертаційні дослідження на кандидатському рівні, найбільше наукових посилань було саме на російські видання та наукові праці. Тому вплив російської наукової школи на формування методології оперативно-розшукової діяльності беззаперечний. Тому звернемо увагу на ключові праці того періоду, які здійснили вплив на формування вітчизняної оперативно-розшукової науки. У цей період І. О. Клімов (1995 р.) у докторській дисертації «Оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ як процес пізнання» зазначав, що теорія оперативно-розшукової діяльності – це наука, що досліджує закономірності вчинення злочинів і протидії кримінальному середовищу, виникнення інформачії про злочин і його учасників, збирання, оцінки й використання фактичних даних про них, а також розробляє правові, організаційні, методичні й тактичні основи ефективного застосування оперативно-розшукових сил, засобів і методів у боротьбі зі злочинністю. Він виділяє практичні методи й наукові методи теорії оперативно-розшукової діяльності.

Практичні методи оперативно-розшукової діяльності відрізняються від наукових тим, що мають обмежену і підкреслену розвідувально-пошукову спрямованість пізнання фактичних обставин учинення злочинів і кримінального середовища за допомогою застосування гласних, негласних сил, засобів і прийомів. Уявляється цікавим виокремлення стратегічних і тактичних завдань оперативно-розшукової діяльності. У цьому зв'язку, на думку І. О. Клімова, стратегічні завдання охоплюють таку систему оперативно-розшукових заходів, які забезпечують нейтралізацію або припинення дій найнебезпечніших форм злочинних проявів і факторів, що ускладнюють криміногенну ситуацію в країні [15].

Значний внесок у розуміння предмета теорії оперативно-розшукової діяльності зробили криміналісти [16]. Так, Л. Д. Самігін ще 1989 р. у роботі «Розслідування злочинів як система діяльності» [17] зазначав, що оперативно-розшукова діяльність не завжди пов'язана з розслідуванням і його завданнями. Вона реалізується для вирішення розвідувальних і контррозвідувальних завдань, виявлення й попередження злочинів, тобто за кримінальним процесом. Така позиція ще раз підтверджувала те, що сутністю оперативно-розшукової є розвідувальна (контррозвідувальна) діяльність, а результатом повинна бути державна безпека.

Безумовно, такий підхід виконав позитивну роль у розвитку теорії оперативно-розшукової діяльності за визначення законодавцем завдань оперативно-розшукової діяльності в тактичному аспекті боро-

тби зі злочинністю, тобто коли оперативно-розшукова діяльність розглядається як із виявлення, попередження, припинення й розкриття злочинів, установлення осіб, які їх готують, учиняють або вчинили, розшуку тих, які переховуються від органів дізнання, слідства та суду, ухиляються від кримінального покарання, а також безвісти зниклих.

Упорядкування законодавства про оперативно-розшукову діяльність і в цілому розвиток правового регулювання оперативно-розшукової роботи обумовило написання перших відкритих монографій, присвячених цій проблемі [18].

Поряд із цими напрямками в теорії радянського періоду розпочав формуватися й позавідомчий вектор наукового підходу до оперативно-пошукової діяльності. До представників цього напрямку належать: А. В. Іщенко, В. Я. Колдін, В. С. Кузмічев, В. В. Лисенко, І. Ф. Пантелєєв, М. О. Селіванов і низка інших науковців, які розглядали теорію оперативно-розшукової діяльності як частину науки криміналістики. З огляду на те, що криміналістика стала основою для розкриття й розслідування злочинних діянь, *теорія оперативно-розшукової діяльності може стати науковою основою для прихованого контролю як форми боротьби з організованою економічною злочинністю, тобто формою прихованого розслідування*. У розвитку цього розуміння оперативно-розшукова теорія розглядалася як елемент стратегії попередження організованих форм злочинності.

Свою позицію стосовно оперативно-розшукової діяльності висловлювали й психологи. Зокрема, А. Р. Ратінов зазначав, що оперативно-розшукова діяльність реалізується не задля знищення «супротивника», її своєрідність також у тому, що «супротивник», як правило, ухиляється від відкритого зіткнення. Він діє таємно, замасковано для того, щоб приховати справжнє обличчя. Відтак виникає пошуковий, розвідувальний характер оперативно-розшукової діяльності.

Ці підходи свідчать не тільки про наявність різних поглядів на проблеми й перспективи розвитку цієї діяльності, але й про необхідність формування нової парадигми, що відповідає сучасним вимогам і моделі правової держави, і реаліям боротьби з організованою економічною злочинністю.

Саме відсутність такої парадигми можна пояснити те, що відомості про оперативно-розшукову діяльність були виключені з редакції нової стратегії національної безпеки України [19].

Безумовно, наукові дослідження, здійснені вченими, дозволили після прийняття Конституції України в 1996 р. у рамках нової редакції

закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» та нового Кримінального процесуального кодексу (2012 р.), поряд із завданнями, спрямованими на боротьбу зі злочинністю, у цілому вирізнити й таке завдання стратегічного порядку, як отримання інформації про події або дії, що створюють загрозу національній безпеці, зокрема економічній. У межах реалізації цього завдання підрозділам МВС України та податковій міліції Міністерства доходів і зборів України рекомендувалося організувати збір, обробку й аналіз відомостей про загрози економічній безпеці України щодо таких основних питань:

– участь у формуванні та забезпеченні реалізації державної політики у сфері боротьби зі злочинністю, захисту економіки та об'єктів права власності;

– нові способи й схеми вчинення податкових злочинів і правопорушень, масове поширення яких може завдати значної шкоди економічній безпеці держави (конкретні приклади). Пропозиції щодо їхнього припинення й нейтралізації;

– загрози економічній безпеці України у сфері зовнішньоекономічної діяльності та ін.

Наведений перелік свідчить про те, що можливості оперативно-розшукової діяльності не використовуються повною мірою, тому що питанням корупції й організованої злочинності тут приділяється незначна увага. Було б доцільно в зазначений перелік відомостей про загрози додати такі позиції:

– рівень впливу організованої злочинності на економічні процеси в регіоні;

– вплив організованої злочинності на розміщення сил у різних ешелонах влади;

– вихід організованих злочинних груп за кордон;

– де відмиваються доходи, одержані злочинним шляхом.

Наприкінці ХХ ст. експансія оперативно-розшукової діяльності розпочала проявлятися в межах законодавчих актів, спрямованих на боротьбу з різними проявами злочинності. Це виявилось не тільки в статусних законах різних правоохоронних відомств, але й інших законах, зокрема в Законі України «Про державну таємницю».

У Законі України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» (1995 р.) законодавець не тільки зазначає про оперативно-розшукову діяльність, але й розкриває такі поняття, як контрольоване постачання й оперативна закупівля стосовно боротьби з наркодилерами.

Як зазначалось у новому Кримінальному процесуальному кодексі України (глава 21), вперше у модель кримінального провадження введено до уповноважень слідчого нову сукупність дій, а саме – негласні слідчі (розшукові) дії, що охоплюють (по суті, у попередньому тлумаченні), оперативно-розшукові заходи, до яких належать: § 2 втручання у приватне спілкування, входить: аудіо-, відеоконтроль особи; арешт, огляд і виїмка кореспонденції; зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; зняття інформації з електронних інформаційних систем. Крім зазначеного, § 3 цього розділу охоплює інші види негласних слідчих (розшукових) дій, зокрема ст. 267. Обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи; ст. 268. Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу; ст. 269. Спостереження за особою, річчю або місцем; ст. 270. Аудіо-, відеоконтроль місця; ст. 271. Контроль за вчиненням злочину, який проводиться в таких формах, як 1) контрольоване постачання; 2) контрольована та оперативна закупівлі; 3) спеціальний слідчий експеримент; 4) імітування обстановки злочину; ст. 275. Використання конфіденційного співробітництва.

Відомо, що будь-яку діяльність можна розглядати як сукупність елементів: суб'єкт, об'єкт, принципи, правова основа, завдання, мета, форми, методи й результат. У цьому випадку йдеться про діяльнісний підхід.

Необхідно зазначити, що з урахуванням подвійності природи оперативно-розшукової діяльності, крім відомчого підходу, що не дозволяв пов'язувати оперативно-розшукову діяльність із проблемою безпеки країни з ідеологічних причин, для радянського періоду характерне вдосконалення саме технології оперативно-розшукової діяльності з уваги на її розвідувально-пошукову сутність. Саме цей аспект став домінуючим не тільки в науковому, але й у навчальному процесі.

У результаті певної еволюції пошукової й розвідувальної діяльності з подальшим юридичним обґрунтуванням цієї функції держави, що обумовлена об'єктивною необхідністю реагування на небезпеки, які мають конкретно-історичний характер, виникає правомірне питання, у межах системи якого діють органи, уповноважені на її проведення. Безумовно, необхідно зважати, що залежно від форми державного устрою змінювалася не тільки форма, але й зміст цього виду діяльності. Від суто кримінального пошуку, інквізиційного процесу, політичного розшуку, розвідувальної й контррозвідувальної діяльності оперативно-розшукова діяльність у правовій державі пройшла тривалий шлях

до розмежування оперативно-розшукової діяльності з розвідувальною й контррозвідувальною, хоча не втратила розвідувально-пошукову спрямованість [20].

У дослідженні оперативно-розшукової діяльності розпочинає застосовуватись метод порівняльного правознавства для вдосконалення правового регулювання цієї діяльності. Це дозволило порушити питання про те, що правове регулювання не повинно обмежуватись тільки Законом «Про оперативно-розшукову діяльність», але й удосконалюватись у межах нового КПК України (2012 р.).

Реалізація ідеї правової держави припускає необхідність використання наукового потенціалу для формування систем національної безпеки країни, спираючись на національні інтереси й виявляючи реальні й потенційні загрози, тому в Концепції національної безпеки України знаходимо висвітлення наведених парадигм [21].

У цьому, й на це також звертав увагу О. С. Шарихін [22], важливо зазначити, що процес формування парадигми оперативно-розшукової діяльності в нашій країні обумовлений такими факторами, як загроза криміналізації суспільних відносин, де джерелом виступає організована економічна злочинність. Відтак необхідно зрозуміти, що парадигма оперативно-розшукової діяльності повинна бути чітко пов'язана з парадигмою національної безпеки й стати ключовою ланкою в межах переходу від *стратегії протидії до контролю*. Це дозволить розглядати оперативно-розшукову діяльність як форму прихованого розслідування в боротьбі зі злочинністю.

Висновки. Сучасні підходи до розуміння нової парадигми оперативно-розшукової діяльності повинні ґрунтуватися на напрямках, які мають стратегічний, випереджальний характер, усвідомленні того, що в межах моделі кримінального провадження складно, а у більшості випадках – практично неможливо, протидіяти транснаціональній організованій економічній злочинності, про що свідчить і закордонний досвід. Треба усвідомлювати, що якою б прогресивною не була модель кримінального провадження, вона не здатна діяти у несприятливих умовах. Елементами, які повинні охоплювати стратегічний напрям, можуть стати: довготривалі агентурні операції, електронне спостереження, оперативний контроль за кримінальним середовищем, руйнування кримінальних схем у цілому або окремих їх сегментів, аналітико-прогностична діяльність тощо, що не зовсім узгоджується із системою кримінального провадження, відповідно вони повинні здійснюватись за межами кримінального процесу.

Водночас такий підхід дозволить розглядати організацію й тактику цієї діяльності як елемент досудового розслідування в прихованій формі. У результаті, відомості, отримані в процесі проведення негласних слідчих (розшукових) дій, особливо оперативно-розшукових заходів, належатимуть до таємниці слідства, тобто до службової таємниці. Вибір оперативно-розшукової діяльності як засобу адекватного реагування на реальні загрози економічній безпеці України обумовлений і характером небезпеки, одним із джерел якої є організована економічна злочинність, і новим концептуальним підходом, що ґрунтується на сучасному сприйнятті оперативно-розшукової діяльності.

---

1. Kuhn T. S. *The Structure of Scientific Revolutions* / T. S. Kuhn. – Chicago: University of Chicago Press, 1962; Кун Т. С. *Структура научных революций* / Т. С. Кун. – М.: АСТ, 2003. – 605 с.

2. Шарихин А. Е. *Новая парадигма оперативно-розыскной деятельности и ее роль в обеспечении экономической безопасности России: монография* / А. Е. Шарихин. – М.: Академия экономической безопасности МВД России, 2007. – 387с.

3. Шарихин А. Е. *Оперативно-розыскная деятельность в обеспечении экономической безопасности России: проблемы и перспективы: монография* / А. Е. Шарихин. – М.: Издательский дом Шумиловой И. И., 2006. – 166 с.

4. Долженков О. Ф. *Основи розвідки в середовищі та інфраструктурі злочинності: монографія* / О. Ф. Долженков, В. А. Некрасов, Ю. Е. Черкасов. – Одеса: РВВ ОЮІ НУВС. – 2003. – С. 8–12.

5. Антонов К. В. *Державно-правове забезпечення економічної безпеки України від злочинних посягань: теоретичні і організаційно-тактичні засади діяльності підрозділів ДСБЕЗ: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: спец. 21.07.04 / К. В. Антонов. – К., 2006. – 31 с.;* Бутузов В. М. *Протидія комп'ютерній злочинності в Україні: системно-структурний аналіз: монографія* / В. М. Бутузов. – К.: КИТ, 2010. – 407 с.; Воронов І. О. *Організаційні і тактичні основи оперативно-розшукової протидії злочинам у сфері високих інформаційних технологій органами внутрішніх справ: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / І. О. Воронов; ОДУВС. – Одеса, 2012. – 481 с.;* Долженков О. Ф. *Теоретичні проблеми, становлення політики протидії створенню інфраструктури злочинного світу засобами оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ: дис. ... д-ра юрид. наук: 21.00.04 / О. Ф. Долженков. – Одеса, 2002. – 445 с.;* Захаров В. П. *Правові, організаційні та технологічні засади інформаційного забезпечення оперативно-розшукової діяльності правоохоронних органів України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / В. П. Захаров. – К., 2011. – 482 с.;* Никифорчук Д. Й. *Теоретичні та організаційно-тактичні засади протидії незаконному обігу наркотичних засобів оперативними підрозділами міліції України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Д. Й. Никифорчук; КНУВС. – К., 2010. – 375 с.;* Орлов Ю. Ю. *Застосування оперативної техніки в оперативно-*

розшукової діяльності міліції (теоретичні, правові та організаційно-тактичні проблеми): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: спец. 21.07.04 / Ю. Ю. Орлов; КНУВС. – К., 2008. – 34 с.; Ортинський В. Л. Теоретичні основи, правові та організаційні проблеми протидії нелегальній економіці засобами оперативно-розшукової діяльності: автореф. дис. на здобуття наук ступеня д-ра юрид. наук: спец. 21.07.04 / В. Л. Ортинський; НУВС. – Х., 2004. – 36 с.; Погорецький М. А. Теоретичні і практичні проблеми використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності в кримінальному процесі (за матеріалами практики органів СБУ): дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / М. А. Погорецький. – К., 2006. – 493 с.; Пчелкін В. Д. Теоретичні, правові та організаційно-тактичні основи розкриття злочинів у харчовій промисловості: автореф. дис. на здобуття наук ступеня д-ра юрид. наук: спец. 12.00.09 / В. Д. Пчелкін; ХНУВС. – Х., 2010. – 38 с.; Саакян М. Б. Операції в оперативно-розшуковій діяльності: проблеми теорії та практики: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / М. Б. Саакян; ОДУВС. – Одеса, 2008. – 348 с.; Снігерьев О. П. Діяльність органів внутрішніх справ на залізничному транспорті щодо боротьби з організованими злочинними групами: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: спец. 12.00.09 / О. П. Снігерьев; НЮА України ім. Я. Мудрого. – Х., 1996. – 34 с.; Тарасенко В. Є. Окрема теорія агентурного методу оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / В. Є. Тарасенко. – Одеса, 2011. – 412 с.; Халілев Р. А. Протидія злочинності на ґрунті етно-конфесійних суперечностей оперативно-розшуковими засобами: регіональний аспект: автореф. дис. на здобуття наук ступеня д-ра юрид. наук: спец. 12.00.09 / Р. А. Халілев; НАСБУ. – К., 2012. – 38 с.; Хараберюш І. Ф. Протидія злочинності засобами спеціальної техніки: концептуальний підхід: монографія / І. Ф. Хараберюш; Міністерство внутрішніх справ України, Донецький юридичний інститут Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка. – Донецьк: Ноулідж, Донецьке відділення, 2011. – 361 с.; Шелухін М. Л. Оперативно-розшуковий захист особи, власності та державних інтересів органами внутрішніх справ на залізничному транспорті: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / М. Л. Шелухін. – Одеса, 2010. – 452 с.; Шендрик В. В. Попередження злочинів оперативними підрозділами органами внутрішніх справ України: автореф. дис. на здобуття наук ступеня д-ра юрид. наук: спец. 12.00.09 / В. В. Шендрик; ХНУВС. – Х., 2012. – 39 с.; Юхно О. О. Концептуальні засади оперативно-розшукового попередження злочинів оперативними підрозділами органів внутрішніх справ у сучасних умовах розвитку України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: спец. 12.00.09 / О. О. Юхно; ХНУВС. – Х., 2012. – 39 с.

6. Про основи національної безпеки України: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.

7. Шумилов А. Ю. Юридические основы оперативно-розыскных мероприятий / А. Ю. Шумилов. – М., 1999.

8. Некрасов В. А. Методи оперативно-розшукової діяльності: навч. посібник / В. А. Некрасов, В. Б. Індиченко, В. В. Матвійчук. – К.: РВВ МО, 2005. –

208 с.; Петров В. В. Еще раз о юридически значимой структуре оперативно-розыскного мероприятия / В. В. Петров // *Оперативник* (сьшик). – 2006. – № 1. – С. 38–42; Некрасов В. А. Визначення методів і оперативно-розшукових заходів у теорії та практиці оперативно-розшукової діяльності / В. А. Некрасов // *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. – 2009. – Спец. вип. № 2: у 2 ч. (ч. 2). – С. 21–35; Система методів оперативно-розшукової діяльності: монографія / за заг. ред. О. Ф. Долженкова. – Одеса: ОЮІ ХНУВС, 2007. – 262 с.; Негласні слідчі (розшукові) дії: курс лекцій / за ред. Д. М. Никифорчука. – К.: НАВС, 2012. – 123 с.; Скулиш Є. Д. Негласні слідчі дії за Кримінально-процесуальним законодавством України / Є. Д. Скулиш // *Вісник Національної академії прокуратури України*. – 2012. – № 2. – С. 15–23; Сервецький І. В. Теорія оперативно-розшукових заходів: монографія / І. В. Сервецький, Г. О. Якименко. – К.: МВС України, 2006. – 239 с.

9. Шумілов О. Ю. О научных направлениях и школах в области изучения сыска / О. Ю. Шумілов // *Проблемы формирования уголовно-розыскного права (Право и сыск): авторский сб. науч. работ / авт.-сост. А. Ю. Шумилов*. – М., 2001. – Вып. 4. – С. 3–4.

10. Козаченко І. П. Оперативно-розшукова діяльність як державно-правова форма боротьби зі злочинністю (поняття, суть, завдання та підстави): навч. посібник / І. П. Козаченко. – К.: Українська академія внутрішніх справ, 1995. – 44 с.; Козаченко І. П. Правові, морально-етичні та організаційні основи оперативно-розшукової діяльності / І. П. Козаченко, В. Л. Регульський. – Львів: ЛПВС, 1999. – 219 с.

11. Возный А. Ф. Уголовно-правовые и этические проблемы теории и практики оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел / А. Ф. Возный. – М., 1980. – 42 с.

12. Лукашов В. А. Правовые и организационно-тактические проблемы советского уголовного розыска: автореф. дис. на соискание уч. степени д-ра юрид. наук / В. А. Лукашов. – М., 1972. – 50 с.

13. Ященко В. А. Філософсько-правові засади оперативно-розшукової діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: спец. 12.00.12 «Філософія права» / В. А. Ященко. – К., 2005. – 31 с.

14. Водько М. П. Основы оперативно-розыскной деятельности: учеб. пособие / М. П. Водько. – М.: Московский университет МВД России, 2005. – 254 с.

15. Климов И. А. Оперативно-розыскная деятельность органов внутренних дел как процесс познания (проблемы теории и практики): автореф. дисс. на соискание уч. степени д-ра юрид. наук / И. А. Климов. – М., 1995. – С. 31.

16. Криміналістика: учебник: в 3 т. – Т. 1: История, общая и частные теории / под ред. Р. С. Белкина, В. Г. Коломацкого. – М.: Акад. МВД России, 1995; Салтевський М. В. Криміналістика: підручник: у 2-х ч. – Ч. 1 / М. В. Салтевський – Х.: КонСУМ; Основа, 1999. – 416 с.; Криміналістика: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / за ред. В. Ю. Шепітька. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К.: Ін Юре, 2004. – 728 с.; Шеремет А. П. Криміналістика:

навч. пос. для студ. вищ. навч. закл. / А. П. Шеремет. – 2-ге вид. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.

17. Самыгин Л. Д. Расследование преступлений как система деятельности / Л. Д. Самыгин. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1989. – 180 с.

18. Долженков О. Ф. Оперативно-розшукова діяльність як правоохоронна функція кримінальної міліції: монографія / О. Ф. Долженков, А. Ф. Думко, І. П. Козаченко; НДРВВ ОІВС. – Одеса, 2000. – 134 с.; Бараненко Б. И. Методология теории и практики ОРД в современных условиях: проблемы и перспективы: монография / Б. И. Бараненко, Э. А. Дидоренко; ЛАВД. – Луганск, 2004. – 92 с.; Харабериуш І. Ф. Використання оперативно-технічних засобів у протидії злочинам, що вчиняються у сфері нових інформаційних технологій: монографія / І. Ф. Харабериуш, В. Я. Мацюк, В. А. Некрасов, О. І. Харабериуш. – К.: КНТ, 2007. – 196 с.; Некрасов В. А. Оперативне розпізнавання: монографія / В. А. Некрасов, В. Я. Мацюк, Н. С. Філіпенко, Л. В. Родинюк. – К.: КНТ, 2007. – 216 с.; Усенко В. Ф. Використання конфіденційної допомоги громадян у боротьбі зі злочинами: монографія / В. Ф. Усенко, В. А. Некрасов, В. Я. Мацюк. – К.: КНТ, 2007. – 204 с.

19. Про Стратегію національної безпеки України: Указ Президента України від 12 лютого 2007 р. № 105/2007 із змінами, внесеними згідно з Указом Президента від 08.06.2012 р. № 389/2012.

20. Некрасов В. А. Про співвідношення понять «оперативно-розшукова діяльність», «розвідка», та «контррозвідка» / В. А. Некрасов // Організаційно-правові засади боротьби з правопорушеннями на транспорті: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (9–10 жовт. 2009 р.). – Одеса: ОДУВС, 2009. – С. 287–291.

21. Некрасов В. А. Поняття сучасної стратегії протидії злочинам у сфері господарської діяльності та напрями її реалізації / В. А. Некрасов // Бюлетень обміну досвідом роботи. – 2012. – № 192. – С. 80–89.

22. Шарихин А. Е. Стратегия борьбы с организованной экономической преступностью: от противодействия к контролю / А. Е. Шарихин // Налоговая политика и практика. – 2006. – № 10. – С. 40–43.

Некрасов В. А. Формирование новой парадигмы оперативно-розыскной деятельности на основании стратегии обеспечения экономической безопасности страны

Определено новую парадигму оперативно-розыскной деятельности с учетом современной стратегии обеспечения экономической безопасности государства. Выделены факторы, которые обуславливают необходимость изменения оперативно-розыскной парадигмы и этапы формирования оперативно-розыскной деятельности как нового научного направления. Обосновано позицию, что парадигма оперативно-розыскной деятельности должна быть четко взаимосвязана с парадигмой национальной безопасности и стать ключевым звеном в рамках перехода от стратегии противодействия преступности к стратегии её контроля.

Ключевые слова: оперативно-розыскная парадигма, экономическая безопасность, стратегия противодействия преступности, контроль над преступностью.

Nekrasov V. A. Forming of the new paradigm of operational investigation based on the strategy for ensuring economic security of the state

The article is devoted to defining the new paradigm of operational-search activity based on the modern strategy for ensuring economic security of the state. The factors, which stipulate the needs to change operational investigation paradigm and stages of operational investigation forming as a new research direction, are defined in the article. The position is substantiated that the paradigm of operational investigation should be clearly linked to the national security paradigm and become a key element in the transition from the strategy of crime prevention to the strategy of controlling it.

The author argues that the operative-search activity has a universal means for conducting the hidden, special investigations that can be used both at the national and international levels. The necessity of changing the operational investigation paradigm is stipulated by the model of government, the model of the legal system, the nature of threats to the economy, the level of research in the field of national security, criminal procedure, criminology and investigative operations and so on.

Forming a new paradigm of operational investigation activities went through the several stages. The first stage is the foundation period that includes the appearance of the first works devoted to the subject but without relation to any of the existing fields of knowledge. The second stage includes the process of establishing a new area of knowledge, which attracts the attention of more and more qualified professionals. During that period, the operational investigation activities and its theory were not only seen as a separate area, but also as a part of forensic science. The third stage is the «institutionalization» period of organizing and wide recognition of the achievements in the new area.

Modern approaches to understanding the new paradigm of operational investigation activities should be focused on strategic, preventive methods, consider the fact that within the existing model of criminal procedure it is difficult and in most cases is almost impossible to counteract the refined, deep transnational organized economic crime, as it was demonstrated by the foreign experience. One must realize that no matter how progressive would be a model of criminal proceedings, it cannot act in extrinsic conditions. The elements that comprise the strategic methods may include long term undercover operations, electronic surveillance, operational control over the criminal environment, the destruction of criminal schemes as a whole or its separate segments, analytical and prognostic activities and other directions that does not quite fit into the existing system of criminal proceedings, therefore, they must be carried out beyond the existing criminal proceedings.

Key words: Operational investigation paradigm, economic security, strategy of crime prevention, control of crime.

Стаття надійшла 24 березня 2014 р.